

Teisė į teisingumą Europoje

/// *Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos skyriaus „Teisingumas“ 47 straipsniu užtikrinama teisė į veiksmingą teisingumą.*

Įžanginės pastabos

Pagal tarptautinės teisės ir Europos žmogaus teisių teisės nuostatas ES valstybės narės visiems asmenims turi užtikrinti teisę kreiptis į teismą arba į alternatyvaus ginčų sprendimo instituciją ir apginti savo pažeistas teises. Kitaip tariant, užtikrinti teisę į teisingumą. Be to, pagal ES teisę visi asmenys, įgyvendindami ES teisės aktais jiems suteiktas teises, turi teisę į veiksmingą teisinę gynybą teisme. Šiuo atveju svarbi sritis yra nediskriminavimo teisė, kuria ES teisės aktais draudžiamas diskriminavimas dėl asmens lyties, rasės arba etninės priklausomybės, lytinės orientacijos, amžiaus, negalios ir religijos ar įsitikinimų. Šiame informaciniame lapelyje supažindinama su teise į teisingumą, daugiausia dėmesio skiriant nediskriminavimo teisei, išskyrus baudžiamąją teisę.

Pagrindiniai klausimai

Neturėdamas teisės kreiptis į teismą nukentėjusysis negali įgyvendinti savo teisių ar gauti patirtos žalos atlyginimo.

Teisė į teisingumą gali būti suskirstyta taip:

- teisė į viešą ir teisingą bylos nagrinėjimą, kurį atlieka nepriklausomas ir nešališkas teismas;
- teisė į galimybę byloje gauti teisinę konsultaciją, būti ginamam ir atstovaujamam;
- teisė į teisinę pagalbą, jei negalima tikėtis, kad nukentėjusysis pats ginsis teisme ir galės sumokėti už teisininko paslaugas;
- teisė į bylos išnagrinėjimą per pagrįstą laikotarpį ir į tinkamą teisių gynybą.

Galimybės tobulėti

Terminai

Jei tariamas nukentėjusysis nusprendžia kreiptis į teismą, jis privalo pradėti teisminį procesą per tam tikrą laiko tarpą. Šis laikotarpis turi būti pakankamas, kad tuo pačiu: nukentėjusysis turėtų pakankamai laiko nuspręsti, ar jo argumentai yra pakankami ir ar jis pageidauja kreiptis į teismą. Tačiau šis laikotarpis neturėtų būti per ilgas, kitaip kaltinamojo padėtis tampa neapibrėžta. Dauguma ES valstybių narių yra nustatę terminus nuo trejų iki penkerių metų. Tačiau užimtumo srityje pastebima tendencija, kad terminai trumpėja, pavyzdžiui, Slovėnijoje toks terminas yra aštuonios dienos.

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad terminai nebūtų per trumpi. Jos galėtų apsvarstyti galimybę leisti terminui prasidėti tik tada, kai nukentėjusysis sužino apie savo teisių pažeidimą.

Teisinis statusas

Nediskriminavimo teisės srityje ES valstybės narės yra įpareigosotos suteikti asociacijoms, kaip antai nevyriausybinėms organizacijoms (NVO) ir profesinėms sąjungoms, teisę, jei su tuo sutinka nukentėjusieji, pateikti ieškinius jų vardu arba juos palaikant. Kai kurios ES valstybės narės (pvz., Belgija, Vengrija ir Airija) leidžia asociacijoms pateikti ieškinius net tais atvejais, kai nukentėjusiojo nustatyti negalima arba kai yra diskriminacijos apraiškų. Tai vadinama *viešojo intereso gynimu*. Kitose srityse, išskyrus nediskriminavimo ar aplinkos teisę, kreiptis į teismą paprastai gali tik nukentėjusysis arba jo atstovas.

ES valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybę leisti ginti viešąjį interesą. Tai svarbu, nes patys nukentėjusieji dažnai nekelia bylos teisme, kadangi jie:

- nežino savo teisių;
- neturi lėšų;
- bijo neigiamų pasekmių, pavyzdžiui, prarasti darbą, jei skundžiasi savo darbdaviu.

Bylos nagrinėjimo trukmė

Laikas, kurio teismui prireikia sprendimui priimti, priklauso nuo bylos sudėtingumo ir apeliacinių instancijų skaičiaus. Todėl neįmanoma tiksliai pasakyti, kiek laiko byla turėtų būti nagrinėjama. Kai kuriose ES valstybėse narėse šis procesas užtrunka labai ilgai. Jei nukentėjusieji turi laukti per ilgai, teisė į teisingumą gali nebetekti prasmės. Vilkinamas bylos nagrinėjimas gali apskritai atgrasyti nukentėjusiuosius nuo kreipimosi į teismą.

ES valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybę nustatyti spartaus skubių bylų nagrinėjimo tvarką. Jei bylose nagrinėjami ieškiniai dėl nedidelių sumų arba jose nesprenžiami sudėtingi įrodymų ar teisės klausimai, būtų galima sukurti supaprastintą bylų nagrinėjimo tvarką. Tokių pavyzdžių galima rasti Austrijoje, Belgijoje, Vengrijoje ir Jungtinėje Karalystėje.

Bylinėjimosi išlaidos ir teisinė pagalba

Daugeliui žmonių bylinėtis per brangu. Visos ES valstybės narės siūlo įvairių rūšių *teisinę pagalbą*, kai valstybė arba padeda jums sumokėti už teisininko paslaugas, arba paskiria jums atstovaujantį teisininką. Siekiamos nustatyti, koks asmuo atitinka teisinės pagalbos kriterijus, kai kurios ES valstybės narės taiko turto vertinimą, pagrįstą materialinės gerovės įvertinimu, be to, kai kurios atsižvelgia į sėkmingos bylos baigties tikimybę.

Nors žmogaus teisių teisėje absoliuti teisė į teisinę pagalbą nenumatyta, Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) taiko kitokį kriterijų. Jis atsižvelgia į teisės, kurią siekiate įgyvendinti, svarbą ir į tai, ar, atsisakius suteikti teisinę pagalbą, jūs galėsite siekti teisingo bylos nagrinėjimo. Kadangi EŽTT vertinimo kriterijus yra ne toks griežtas, tikėtina, kad daug nukentėjusiųjų ES valstybėse narėse negauna teisinės pagalbos tuomet, kai turėtų ją gauti.

ES valstybės narės turėtų užtikrinti, kad teisinė pagalba būtų teikiama tuomet, kai ji būtina teisingam bylos nagrinėjimui garantuoti. Be to, jos galėtų apsvarstyti tokias galimybes:

- įsteigti centrus, teikiančius nemokamas teises konsultacijas;
- skatinti asmenis įsigyti draudimą teisinėms paslaugoms;
- skatinti ginčus spręsti alternatyvaus ginčų sprendimo institucijose.

Teisė pasinaudoti teisine gynyba

Nukentėjusiesiems suteikiama teisė į padarytos žalos atlyginimą ir tai atgraso naujus ar nuolatinius teisės pažeidėjus. Dažniausias žalos atlyginimo būdas yra kompensacija. Įvairiose ES valstybėse narėse kompensacijos bylose dėl diskriminacijos labai skiriasi. Šių skirtumų negalima paaiškinti vien skirtingomis pragyvenimo išlaidomis įvairiose šalyse. Be to, kompensacijos dydis gali būti nepakankamas teisės pažeidėjams atgrasyti arba nukentėjusiesiems padarytai žalai atlyginti.

ES valstybės narės galėtų apsvarstyti kompensacijų už diskriminaciją dydžius ir užtikrinti, kad jie būtų tinkami.

Teisės gynimo priemonės Europoje ir pasaulyje

Jei asmenims nepavyksta apginti pažeistos teisės nacionaliniuose teismuose, jie gali kreiptis į Europos ar tarptautines institucijas. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT) gali nagrinėti bylas dėl ES teisės pažeidimų. Tačiau skundai dėl žmogaus teisių pažeidimų dažniau teikiami EŽTT, kuris prižiūri atitiktą Europos žmogaus teisių konvencijai. Europos socialinių teisių komitetas (ESTK) taip pat gali gauti kolektyvinius tam tikrų organizacijų skundus dėl Europos socialinės chartijos nuostatų pažeidimų. Be to, Jungtinių Tautų institucijos gali priimti sprendimus dėl skundų dėl JT žmogaus teisių konvencijų pažeidimų, jei valstybė pritaria tokiai tvarkai.

Šios sistemos pasižymi skirtingomis ypatybėmis. ESTT taiko griežtas taisykles dėl teisinio statuso, todėl iš tikrųjų sudėtinga iškelti bylą teisme. EŽTT gauna nepaprastai daug bylų, todėl vėluojama priimti sprendimus. Įgyvendintos šios institucijos reformos, kad „pasikartojančias“ bylas būtų galima nagrinėti kartu. ESTK gali nagrinėti tik konkrečių organizacijų, o ne asmenų skundus. Į JT institucijas kreiptis nėra brangu, nes nereikalaujama, kad asmeniui atstovautų teisininkas. Tačiau jų sprendimai nėra teisiškai privalomi.

ES valstybės narės turėtų apsvarstyti galimybę išplėsti teisinį statusą apibrėžiančias taisykles, taikomas kreipiantis į ESTT. Be to, jos turėtų užtikrinti, kad bus padaryti EŽTT sprendimais reikalaujami jų teisės aktų pakeitimai siekiant išvengti pakartotinio teisės pažeidimo. Jos taip pat turėtų apsvarstyti galimybę pritari skundų teikimo tvarkai pagal JT konvencijas, jei to dar nepadare.

Papildoma informacija:

FRA veiklos propaguojant teisę į veiksmingą ir nepriklausomą teisingumą Europoje apžvalga pateikiama FRA interneto svetainėje:

fra.europa.eu/fraWebsite/research/projects/proj_accessingjustice_en.htm

FRA ataskaita „Teisė į teisingumą Europoje: problemų ir galimybių apžvalga“ (*Access to Justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*) bus pateikta internete šiuo adresu:

fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_en.htm